

מסע באשכנז

בין הנזקים העצומים שהסבה גרמניה הנאצית ליהדות העולם בגוף, ברוח ובנפש, היתה סתימת הגולל על יהדות אשכנז העתיקה בת יותר מאלף השנים • מה שבכל זאת נותר מהתקופה המפוארת, הם שרידים דוממים בדמות מאות אלפי מצבות שנותרו לפליטה באופן מעורר השתאות בבתי העלמין שברחבי המדינה • ביקור בציוניהם של ראשונים כמלאכים, גדולי וצדיקי הדורות בארץ אשכנז • סיפור חייהם ומותם המופלא של יהודי קהילות הקודש הי"ד, שמסרו נפשם על קדושת השם • מפגש עם קהילות ההווה, המתעוררות לתחיה בזכות אנשי חב"ד, המהווים בגרמניה אימפריה של ממש • סיקור מקרוב של משבר הפליטים המוסלמים, הפוקד את אירופה בכלל ואת ארץ דמים זו בפרט • וגם גילוי היסטורי: השיפת הכתובת בה התקיימה ונוסדה תנועת "אגודת ישראל" • רשמי מסע

חנוך קופילוביץ, פרנקפורט

מיינהטן – מכנים אותה, בשל גורדי השחקים הרבים שלה, המזכירים את קו הרקיע של מנהטן הניו-יורקית, ובזכות נהר המיין החוצה אותה, המהווה משחק מילים קולע. זוהי פרנקפורט – העיר הגדולה במדינת המחוז הסן והעיר היחידה בגרמניה המתירה בניית מגדלים לגובה במרכז העיר, מה שהופך אותה לבירת העסקים של המדינה ולאחת מערי המסחר המובילות בעולם.

בתוך רובע ווסטנד היוקרתי של העיר, ברחוב אלטקניג 22, בנית למגדלי הפאר והבנינים הנוצצים, ניצב לו בצניעות בנין עתיק שאינו משתלב בשום אופן בנוף העירוני. זהו בית הכנסת הגדול של פרנקפורט, שהוקם בשנת תר"ע ואשר שרד באורח נדיר את ליל הברדלח. את היכל בית הכנסת הגדול של פרנקפורט מצאנו אפלוליים ושומם. שמש הרמדומים שחדרה מבעד לוויטראז'ים המצויים בגובהו של היכל, האירה קלושות את החלל הענק וחשפה מעט את פארו והדרו של בית-הכנסת העתיק בן מאה ושש השנים.

מראה היכל הריק ובו מאות המקומות, הזכיר לחזן בית הכנסת, ר' צודיק גרינוולד הי"ד, המחלק את עיתותיו בין תל אביב לפרנקפורט, את תפילת "כל נדרי" המרגשת ביותר שהתפלל אי פעם לפני התיבה. "היה זה במוצאי יום הכיפורים לפני מספר שנים. אחרוני המתפללים כבר עזבו את בית הכנסת והלכו הביתה לשבור את צומם. האורות בהיכל כבו והגבאי נעל את השער הראשי של בית הכנסת. כעבור מספר דקות של עיכוב קל, יצאתי מדלת צדדית ופניתי ללכת הביתה להשיב את נפשי לאחור התענית הממושכת ולאחר התפילות הארוכות בהן שמשתי כשליח ציבור.

"בעודי חולף על פני שערי הגדולים בית הכנסת, אני מבחין ביהודי כבן חמישים הלבוש בקפידה וכיפה רקומה מהודקת בסיכה מעטלת את שער ראשו הכסוף. משראני, פנה אלי ושאל בפליאה: "סא"י נישט 'כל נדרי' יעצט?" האם אין מתפללים עתה כל נדרי? הבנתי את טעותו של האיש, ונדתי לו בצער כי את כל נדרי התפללו בליל אמש וכי יום כיפור כבר חלף עבר.

לשמע דברי, פרץ האיש המבוגר בכבי תמרויים ממנו לא נרע. בין יב-

בה ליבכה, הצלחתי להבין ממנו כי בצעירותו התרחק מן היהדות, אך הבטיח לאביו בשעה שהיה על ערש דווי כי יקפיד לכל הפחות פעם בשנה, ביום הכיפורים, לבוא ולפקוד את בית הכנסת. כך לא יתנתק מהעם היהודי. מאז, אמר האיש, הקפדתי לקיים את הבטחתי לאבא ומעולם לא ארע שהחמצתי את כל נדרי. אך עתה מה אעשה? שאל והתייפח שוב.

"ליבי נכמר בקרבי ולא יכולתי לעמוד מול הכאב האמיתי שזעק מנשמתו היהודית. ואז, בהבוק של רגע הנחתי את ידי על כתפו ואמרתי לו: הער האס ר' איד, אני כאן החזן של בית הכנסת, הבה ניכנס יחד ואתפלל עמך 'כל נדרי'. כך צעדתי עמו לתוך היכל הגדול והריק ששיירי נרות נשמה ריצו בו והאירוהו קלושות. "הושבתו בשורה הראשונה ונתתי בידו מחזור. התעטפתי בטלית ותפילת "כל נדרי" התפרצה מתוכי בטלטלת רגשות עליאית שמעולם לא חווית. רק אני, הוא והריבונו של עולם היו שם בהיכל הגדול ותחשוק. בעיני רוחי ראיתי קרן אור גדולה מהארץ ועד לשמים, שהייתה מחברת בין אותו יהודי לאביו שבשמים, ובת קול נסתרת 'לבלתי ירח ממנו נידח' פיעמה באוזניו..."

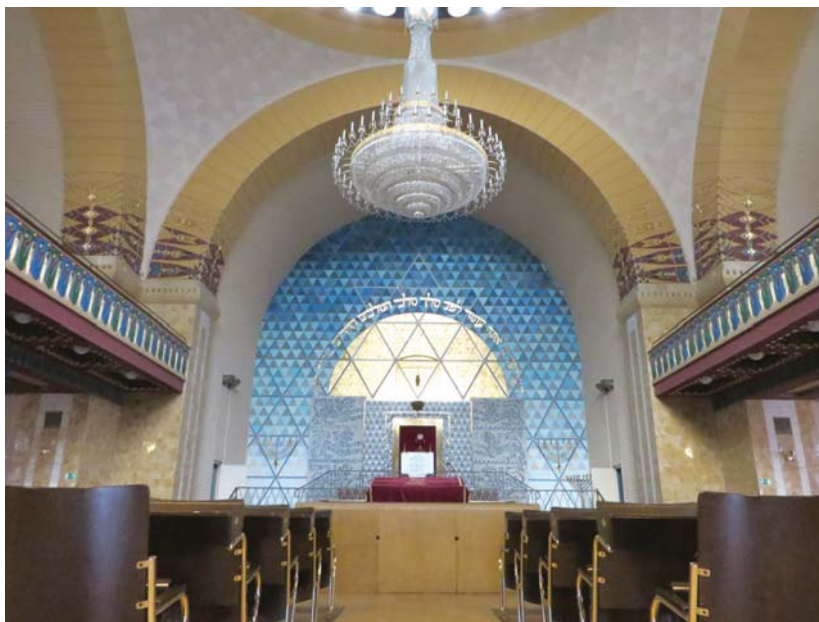
סיפורו הייחודי והמרגש של ר' צודיק, הוא בעצם סיפור תמציתי של הקהילה היהודית בפרנקפורט דמיין, בה ביקרנו לאחרונה לקראת חג הפסח, במהלך מסע מעמיק והיסטורי שערכנו אל ערש מולדתה של יהדות אירופה, אל הקהילות אשכנז העתיקות שהיו יתד ופינה ליהדות המפוארת שהתפשטה משם בכל רחבי היבשת. יהודי "כל נדרי" כאלו הם רוב מנינה ובנינה של יהדות גרמניה כיום, כשמעט היהודים החרדים המתגוררים שם, בעיקר אנשי חב"ד, מושכים את ליבם ונשמחם בעבודתם של קירוב, תוך כדי הפצת תורה ואידישקייט.

במהלך ביקורנו המרתק, פקדנו מספר קהילות ונכחנו בנחלת היהודית שעדיין מרחשת במקומות אלו, שבנו כאלף שנים לאחור ופגשנו באופן בלתי אמצעי בקהילות הקודש המפורסמות שמסרו נפשם על קדושת השם. שמענו את סיפורו ההרואי של קהילות שו"מ – שפיר, וורמייזא ומגנצא הנודעות לתהילה והתרפקנו על דמויותיהם של ראשונים כמלאכים, רש"י, רבינו גרשום מאור הגולה, מהר"ם מרוטנבורג ועוד, שעדיין רוחם מפעמת בסימטאות הערים העתיקות ההן.

הרחקנו נודד צפונה אל קהילות אה"י הנודעות, אלטונה המבורג וואנדסבק, שכיום הינן חלק בלתי נפרד מהמבורג הענקית, וגם שם ראינו חיים יהודים מפכים הנשענים על שורשיה האיתנים והעתיקים של אחת הקהילות המשפיעות ביותר בישראל. שפכנו שיה על ציוני קדשם של מאורי האומה הספונים כבוד בארמיה ומהווים עדות אילמת לחיי ההוד היהודיים שהתקיימו כאן מאות בשנים.

בין לבין, ביקרנו גם בעיירת הקיט הידועה באר-הומבורג, שבחודשי הקיץ היו נוהרים אליה צדיקים וחסידים מכל קצוות הארץ ואשר בה נתייסדה התנועה הקדושה "אגודת ישראל" בקיץ שנת תרס"ט, ואף חשפנו את הכתובת בה התקיימה אותה ועידה היסטורית, שמשום מה אינה מופיעה בשום רישומים ארכיוניים.

עיר נוספת ומעניינת בה ביקרנו היא 'האנובר' – בית המחוז של מדינת סקסוניה-תחתית, שגם בה מתקיימת קהילה יהודית קטנה. בעיר זו התגוררה לפני המלחמה משפחת גרינשפן, שאחד מבניה, צעיר בשם הרשל, ירה למות בשליש הגרמני בפאריז, מה שהוביל לפרוץ מהומות ליל הברדלח. ההיסטוריה היהודית של

היכל בית הכנסת הגדול של פרנקפורט

העיר, מאפשרת גם הצצה ייחודית ליהדות גרמניה של טרום המלחמה, על כל מרכיביה ומורכבותיה, אך על כך במאמר אחר שיבוא אי"ה.

פרנקפורט שעל נהר המין

בחזרה לפרנקפורט בה התחלנו את ביקורנו, אחת הערים המפותחות ביותר באירופה ובעולם, במדרים של תשתיות, תעסוקה, שירותים וסביבה עסקית, אשר נמל התעופה הגדול שלה הוא העמוס בגרמניה, השני בגודלו באירופה והשמיני בעולם בהיקף תעבורת הנוסעים.

פרנקפורט, ליבה הפועם של המערכת הפיננסית באירופה, המכונה גם "בנקפורט" על שם מרבית הבנקים הגדולים של גרמניה יחד עם הנהלת הבנק המרכזי של אירופה שקבעו בה את מושבם ומאכלסים את עשרות המגדלים וגורדי השחקים של העיר, היתה בעבר גם ליבה הפועם של יהדות אירופה ואחת הקהילות העתיקות והחשובות ביותר, אשר גדולי תורה ויושבי על מדין פארוה והפיצו ממנה את אורם לארץ ולרדים.

"פרנקפורט שעל נהר המין" – הוא שמה הרשמי של העיר, להבדיל מפרנקפורט שעל נהר האיןר – עיר קטנה במדינת המחו ברנדנבורג, השוכנת 600 ק"מ צפונית מזרחית לה, על גבול גרמניה-פולין. במקורותינו מוזכרת פרנקפורט בקיצור: פפד"מ.

"וקבלוני פה קהילה קדושה פרנקפורט דמיין יצ"ו המפורסמת לתלה ולתפארת וירשוני ממקום רחוק... ומצאתי את שאהבה נפשי פה קריה נאמנה חכמים וסופרים, המה הגיבורים, הצוללים במים אדירים, ועדר הרחלים, פרי הלולים, יופי מכלולים, ישיבה חשובה ונשגבה מלאי דעת... הרימותי ידי לה' אשר לא עזב חסדו ואמתו ממני בזכות אבותי הקדושים ני"ע לתקוע יתד במקום נאמן, קרן בן שמן, מלא כרימון, ולישב על מכוון שבת רבותינו ז"ל הגאונים נטע הגדולים וגבוהים עד שמי ערן, הסוככים באברותיהם ירקוק חרוץ על במתי ארץ". כך, במילים אלו, מתאר את פרנקפורט המעטירה, הרה"ק רבי פינחס זי"ע בעל ה"הפלאה" מגדולי תלמידי הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע ואחיו של הרה"ק הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג זי"ע שכיחן כרבה של פרנקפורט, בהקדמתו לחיבורו הגדול "הפלאה" על מסכת כתובות. גם תלמידו, רבנא החתם סופר זי"ע, שנולד בפרנקפורט ואשר בה עשה את מיטב שנותיו, כותב עליה באיגרת לרבו המובהק, "הנשר הגדול", הגאון רבי נתן אדלר זי"ע, כדברים האלה: "הנה האמת כי הקהילה הקדושה הזאת ישמרה הקל, אחת היא לאומתה, אין בכל העולם דוגמתה".

עיר ואם בישראל היתה פרנקפורט משך שנים רבות. חן דורות היה יצוק עליה מאז היווסדה לפני קרוב ל-900 שנה, ומנהיגיה שנשמתו לתפארת היו מקור בלתי אכזב למנהיגי אשכנז הנודעים, מהם המובאים בפוסקים ובספרי השו"ת לרוב. ככל ערי גרמניה, גם פרנקפורט ידעה סבל ונגישות מקדמת דנא, כשהפעם הראשונה מתוארכת לשנה הראשונה באלף השישי, אז נכחדה הקהילה הקטנה בת כמאתיים הנפשות שהתגוררה בשכונה נבדלת בעיר.

הקהילה התחדשה שנית, בשנים שלאחר מכן, אך כעבור קצת יותר ממאה שנה נוספות, בשנת ה'ק"ט, שוב עלה הכורת על הקהילה, על רקע "המגפה השחורה" שהשתוללה באירופה ואשר היהודים הואשמו בגרימתה.

משך שנים רבות חוו יהודי פרנקפורט את טעמו המר והצפוף של הגטו, שנוסד בשנת ה'ר"ב ושהתקיים ברציפות עד לכיבוש העיר בידי נפוליאון בשנת תקנ"ז. בשנת תע"א פרצה שריפה באחד מבתי הגטו, שהתפשטה במהירות וכליתה את כל בתי הגטו. היהודים נאלצו לבנות מחדש את בתיהם באותו תחום דחוק ומצומצם של הגטו הישן.

נפילת חומות הגטו ושוויון הזכויות המלא שניתן ליהודים, סתמו את הגולל על עברה המפואר וארוך השנים של יהדות פרנקפורט. הקהילה היהודית המשיכה להתקיים, אולם שיני הרפורמה ננסו מרות בבשרה ומעטים מאוד היו היהודים שהצליחו לשמור על הגחלת. מי שהפיח רוח חיים בקהילה הפינקפורטית היה רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל, שהשכיל להוציא יקר מזולל וניחב את קהילתו שקומם מאשפתות בין הטיפות העכורות שהכתירו את מגילת ימיה של קהילה עתיקת יומין זו.

אחד השרידים הבודדים שנותרו לפליטה מהתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה, הוא כאמור, בית הכנסת הגדול והישן של העיר, לשם אנו מועידים פעמינו.

טמפל רפורמי או ביכנ"ס אורתודוקסי?

איש שיחנו אלינו אנו מתלווים, הפוקד באופן קבוע את בית הכנסת, מעלה אור בהיכל הענק שכולו אומר פאר והדר. עורני סוקר את כותל המזרח ואת ארון הקדוש הנאה, מפנה האישי את תשומת ליבי אל היציע. "הבט – הוא אומר ומצביע לעבר תצוגת צינורות מוכספים המבצבצת מעזרת הנשים – זהו העוגב של בית הכנסת". אני שומע ומתחלחל. "א-ה-ה-ה, הוי אומר שזהו טמפל רפורמי?" מתגמגם אנכי לעמתי בחוסר נוחות. "כן ולא", אומר האישי בשוכבות, משועשע מהמתחיה הקלה שסידר לאורח מישראל.

מחברו, כי בעבר, קודם המלחמה, שימש בית הכנסת את הקהילה הרפורמית של העיר, שאף הקימה ובנתה אותו מכיסה הפרטי. הסגנון המפואר של הבנייה רמוז יותר ממשוה בנידון. ואכן, עד המלחמה, היו מנגנים בעוגב רח"ל בהיכל רפורמי זה, כמו בטמפלים רבים ברחבי גרמניה. אחרי המלחמה, לא נותרו עוד יהודים בפרנקפורט ואלה ששרדו לא שבו אליה. היהודים שבכל זאת הגיעו לעיר היו שארית הפליטה, ניצולי המחנות מפולין ומרוסיה, שהיו אורתודוקסים, והם אימצו לעצמם את מבנה בית הכנסת ששרד את המלחמה. כך הפך המקום את עורו ונעשה לבית כנסת אורתודוקסי כדת וכדין. העוגב שכבר לא מנפק צלילים הועתק ממקומו, והוא משמש כמזכרת נצח למהפכה החיובית שפקדה את פרנקפורט.

בתי הכנסת היחידים בגרמניה ובאוסטריה ששרדו את ליל הבדולח, היו אלו שמוקמו בתוככי חצרות בתים או בדריות מגורים שהוסבו למטרת תפילה. מבנה ביהכנ"ס הגדול של פרנקפורט אינו כזה, והוא מתנוסס לתפארת במקום פתוח יחסית. הכיצד אפוא שרד את ליל הבדולח? מסתבר שגם כאן ארע נס. אחד הקצינים הנאציים החשובים בפרנקפורט, התגורר בבנין סמוך, ומחששו פן

הקהילה היהודית המשיכה להתקיים, ומעטים מאוד היו היהודים שהצליחו לשמור על הגחלת. מי שהפיח רוח חיים בקהילה הפינקפורטית היה רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל, שהשכיל להוציא יקר מזולל וניחב את קהילתו שקומם מאשפתות בין הטיפות העכורות שהכתירו את ימיה של קהילה עתיקת יומין זו

הכניסה לבית החיים החדש בפרנקפורט

בין מיליון מהגרים מוסלמים

קשריו הטובים של הרב ביטריצקי עם האוכלוסייה המוסלמית, סייעו לו לפתור מגוון רב של בעיות בתחומים שונים הקשורים ליהודים ומוסלמים. אך הקשר לדבריו, אינו מתחיל אצלו. הוא מזכיר את הקהילה היהודית-הפרסית העשירה בהמבורג, שכחריה קיימו קשרים הדוקים עם הקהילה המוסלמית האיראנית בעיר. גם קשר זה סייע רבות בכל מיני עניינים שהציעה יפה להם, הנוגעים גם ליהודי איראן. עוד מוסיף הרב ביטריצקי, כי האימאם האיראני היושב בהמבורג, העומד בראש המסגד הקיצוני בעיר, נחשב תמיד לדמות מפתח בקרב ההנהגה האיראנית, וברוך כלל עם שובו לאיראן הוא נעשה שר בממשלה או שהוא מתמנה לתפקיד איראני בכיר. "כיום יש לנו קשר אישי עם האימאם, שכאמור, מועיל ומסייע ליהודים הן בהמבורג והן במקומות נוספים". לדבריו, בצל הידידות הקרובה הוא אף מוזמן לטקסים שונים אותם הם עורכים מעת לעת, כשכספים חודש הרמדאן האחרון הוא הופיע אצלו כאורח הכבוד.

אם כך הם פני הדברים בהמבורג, בה ישנן שכונות שלמות הנראות כמו איסטנבול, כהגדרת הרב ביטריצקי, קרוב לוודאי כי גם במקומות אחרים בגרמניה הרעש אינו כה גדול כמו שעושים ממנו מעוררי מניפולציות שונים, ובמעט מאמץ ניתן להגיע ליחסים שקטים וטובים.

התסכול של האזרח המצוי

בעיר האנובר, בה נמצא המסגד הוותיק ביותר בגרמניה, וגם בה נצפים לא מעט מהגרים, אנו פוגשים את ההיסטוריון ד"ר פיטר שולצה המתגורר בעיר. כאזרח, אנו מבקשים לשמוע ממנו את דעתו בנושא. כמתרגמן משמש לנו הרב בנימין וולף הייז, שליח חב"ד בהאנובר.

נראה שהנושא אכן מטריד אותו. לדבריו יש צורך לחלק בין התנועה הקטנה יחסית של הפליטים שצריכים ואף חובה לעזור להם, לבין התנועה הגדולה של המהגרים המנצלים את ההזדמנות ההיסטורית להיכנס לגרמניה ללא הפרעה. "הבעיה היא, אומר ד"ר שולצה, שבגרמניה אין חוק מיוחד למהגרים וכולם נכללים תחת הקטגוריה של פליטים, מה שיוצר טשטוש בין החובה לעזור לפליטים לבין הניצול הציני של המהגרים.

"כפועל איהסדר בגרמניה חוגג והתוצאות נראות בשטח. זו למעשה פירצה חוקית, שמכיון ולא נתנו את הדעת עליה מראש, נוצר כעת מה שנוצר. הבלבול הפוליטי הגדול בענין יוצר חסיסה מפלגתית רחבה, וזו הסיבה לעליית כוחן של המפלגות הקיצוניות הקוראות לסדר חדש, מגמה שכלל נהגה תמיד כל עוד לא יהיה שינוי חקיקתי".

אין לו בעיה אישית עם מהגרים, והוא סבור כי כל חברה רשאית ויכולה לערות לקיבה ברוח מסוימת של מהגרים, אבל תחת תנאים מסוימים והבגבלת כמות, כשמעל הכל נדרשת תמיכת העם. הפתרון לדעתו הוא פשוט. "אף אחד מהמהגרים הללו לא היה בא אירופה, לו היה יודע בוודאות כי לא יהיה לו מקום לגור בו או שלא יהיו לו תנאי מחיה. צריך אם כן להפריד בין הפליטים והכאים לסייע למונטרי, לבין המהגרים הרוכבים על הגל, וכי להודיע למהגרים עם כניסתם למדינה, כי לא יקבלו שום סיוע עתידי וכי כניסתם היא על אחריותם בלבד", דברי ד"ר שולצה.

איננו יודעים אם "המודיע" הוא הבמה האולטימטיבית להעברת מסרים ועצות לממשלת גרמניה, אבל גם אם לא, וזהו הדרך בה הוא בוחר להביע את תסכולו מאי-הסדר השורר במדינתו, הלו, שמעמיק שם בגרמניה? — — —

האנטישמיות מצד האירופים שואפת ממש לאפס. "בתוככם אולי הם חושבים אחרת ויש כאלו שלא ממש מחבבים אותנו, אבל כלפי חוץ הם לא יעשו ולא יביעו כלום", אומר לי יהודי מפרנקפורט. "אם כבר — אומר אחר — ברמת אביב תצא הרבה יותר גרוע". אבל גם אם מציאותית שומעים פה ושם על ארועים אנטישמיים כאלו או אחרים, אלו הם בעיקר מוסלמים, אך יחד עם זאת מדובר במשהו זעיר ביותר ונקודתי, שרק בשל נדירותו הוא תופס כותרות.

משכין השלום מהמבורג

רבה של המבורג, הרה"ג רבי שלמה ביטריצקי שליט"א, מוצא את עצמו מתוקף תפקידו הדתי נדרש לא אחת לסוגיה. בהמבורג הענקית, יש שכונות שלמות שעיקר אוכלוסייתן היא ערבית, אבל זה התחיל הרבה לפני משבר הפליטים הנוכחי. יש להם בתי ספר

עם הרב שלמה ביטריצקי, רבה של המבורג
בבית הכנסת הגדול של העיר

הרב בנימין וולף שליח חב"ד
בהנובר. ליצור ד"ר פיטר
שולצה. אינו מרצה מאזלת
ידה של ממשלתו מול
המהגרים המוסלמים

משלהם והם מקבלים חינוך מוסלמי ארוך. במקומות אלו, יש אכן דעות שליליות נגד ישראל ונגד היהודים, שמקורן בעיקר בהסתה התקשורתית הנובעת מיחסי ישראל והפלסטינים, המתגב-רים יותר ויותר מלחמה דוגמת 'צוק איתן'.

אבל בהמבורג יש גם מי שמנסה להקטין את הלהבות ולהפחית את השפעתן של הדעות הקדומות בקרב האוכלוסייה המוסלמית בעיר. הרב ביטריצקי תורם לכך את חלקו ובמסגרת יוזמה חדשה יחסית המקודמת בשנים האחרונות, הוא מופיע מעת לעת בבית הספר המוסלמי במשותף עם אימאם מקומי. "עצם הופעתנו המשותפת, אומר הרב ביטריצקי, משפיעה פלאים על הדעת של הילדים, הנתקלים לראשונה בחייהם ברב יהודי, ונוכחים לראות כי 'יהודי' הוא מושג מופשט למד ולא כזה מאיים, עד שאפילו האימאם מסוגל להתיידי עמו.

"האינטרס שלי, אומר לנו הרב ביטריצקי, הוא לא לחנך את המוסלמים, אבל כאשר אני רואה עד כמה הדבר משפיע על כל הפינתם, זה מונע הרבה קונפליקטים בעתיד, מה שגרם ליהודי המבורג לחיות בשלום ובבטחון גם עם שניהם המוסלמים. כרב העיר, אני רואה בכך חלק מן השליחות".

"תיזרה מהם", הורו לי בני משפחה מודאגים. "תהיה ערני סביבך", יעצו ידידים קרובים. "תראה לא למשוך עיניים עם לבושך החסידי", הפחידו אחרים, בהפנותם את תשומת ליבי לפיגועים הקשים שארעו בבריטל זמן מה קודם לביקורי. ההפניה, יש לומר, היתה במקומה, כי לתומי חשבתי שהם בכלל מדברים על נאצים.

להתחפש למוסלמי — הכה בי הרעיון המבריק. ככה ארגיש הכי בטוח בין אוכלוסיית המהגרים "הגדושת את ערי גרמניה ומוזקת בהדרגה את אורחי המולדת" — צייטט קלאסי מיריעה חרדונית, אחת מאלו שמספרים לנו העיתונים השכם והערב. אבל רגע לפני שלבשתי את הגלאבייה ועטיתי על עצמי את הפאיה, כשמספיקי השמש השחורים כבר מהרקים היטב לעיני לכל יהוה בי חלילה את המבט הגלתי המסגיר, ראיתי אותם מולי. קבוצת צעירים מהגרים עם זפים ושער שחור צפוף ומתולתל, ששוחחו ביניהם בערבית קולנית.

זהו זה — הרהרתי באימה, בעודי סוקר את הסביבה ומנסה לאלתר מחסה. אך לא היה לאן לברוח. בלבי עור הספקתי לבכות את החלטתי האומללה לצאת מן הרכב ככה — בלבוש החסידי, למרות התרעויותיהם המאיימות של חברי. אך את הנעשה כבר לא ניתן היה להשיב. הם הבחינו בי והתקרבו לעברי. פליטים טורים עם פרצופים של דאגה. כך חשבת. מאורעות חיי חלפו לפני במהירות. הרהרתי בתשובה וכמעט שנדרתי נדרים, ואז, ברגע האחרון ממש, אני שומע את אחד מהם מפטיר לעברי בעברית: 'שלום'. הסתכלתי אל הרוכב היחיד כלא מאמין, אך בטרם הספקתי להגיב משו, המשיכה החבורה ברכה מבלי שיאונה לי כל רע...

קצת פופורציה

נכון, יש מהגרים מוסלמים באירופה, הרבה מאוד מהם בגרמניה — במספר העומד על יותר ממיליון. במהלך ביקורי אף נתקלתי בהם יותר מפעם. אבל לא היתה כל תחושה של איום. כמו תמיד, יש למצוא את האיוון והפופורציה הנכונה בין כותרות העיתונים ההגנים לבחוש באובססיות בתולדותיה של אירופה, לבין המציאות בשטח, שהיא הרבה פחות מאיימת, אם בכלל. רואים אותם אמנם לא מעט ופגשנו בהם בערים הגדולות פרנקפורט, מיין, המבורג, ואפילו בארד-הומבורג הקטנה והאקוטיה, אבל מכאן ועד לתיאורי האימה על 'השטפון' המוסלמי השוטף את ערי גרמניה, הדרך עדיין רחוקה ואפילו רחוקה מאוד.

תחושת הבטחון היא מאוד חזקה בחוצות גרמניה וחסנו זאת באופן אישי. אינך מרגיש חשש להסתובב כיהודי במקומות מרכזיים בערים בהן ביקרנו גם עם הלבוש המלא, בניגוד למקומות אחרים כמו מזרח אירופה למשל, שם גילויי האנטישמיות שכיחים יותר. אין בכך ממש, המעטה בחשיבות הנושא וברגישותו האירופית. אירופה זו אירופה הוציין המוסלמי אכן אינו הולם אותה כלל, קל וחומר כשמדובר במגמה ההולכת ומתרחבת. יש תנועות התנגדות בכל רחבי אירופה ובגרמניה בפרט, ונושא זה הוא אחד הרגישים העומדים על סדר היום, כשהוא גם משפיע במידה רבה על מעמדה הפוליטי של קנצלרית גרמניה. אבל לצופה מן הצד, הישראלי, האמריקני ומי שהיה, מותר ורצוי שישורטטו הגבולות בין הכותרות המפוצצות לבין המתרחש בפועל. לא כל אירופה היא שכונת 'מולנבק' הבלגית, והקאסבה של שכם היא ממש לא שם.

אם כבר מדברים על מהגרים ועל מוסלמים, צריך לדעת שהאנטישמיות האירופית מצויה אצלם ורק אצלם, אבל כאמור היא מזערית. משיחות שקיימנו עם יהודי גרמניה בכמה וכמה ערים עולה, כי רמת

הלהבות יפגעו בביתו, הוא הורה לפיקודיו לשמור על המקום לבל יאיווחו. המבנה אמנם נזוק קשות במהלך ליל הפרעות, אך הוא נותר בשלמותו עד לסיום המלחמה, כשמשמים מותירים אותו על כנו עבור ייעודו האמיתי.

כיום משמש ההיכל הגדול את יהודי פרנקפורט רק בשבתות ובוהגים, או מתקבץ בו ציבור נאה של מתפללים מתושבי העיר, ורוב עולי רוסיה שהגיעו נהה עם נפילת בריה"מ. אך גם במשך השבוע המקום שוקק חיים, באגף נוסף בקימת בית הכנסת שם שוכן ה'שטיבל' של פרנקפורט אותו מנהלים באיוון אנשי חב"ד ובראשם

הרב יוסף גליקון הי"ו בשיעור תורה ב'שטיבל' בפרנקפורט

באד הומבורג

המקום בו הוקמה אגודת ישראל

כאן הוקמה "אגודת ישראל".
כתובת ביתו של הרב ד"ר קוטיק זצ"ל
רבה של באד הומבורג

בביקורו בבאד-הומבורג, לקח אותו הרב רבינוביץ לכתובת זו. אין כמובן מה לראות שם מעבר לגילוי ההיסטורי, שכן כיום זהו בית דירות לכל דבר ומתגוררות בו משפחות. גם גאולת המקום אינה אפשרית כידוע, מאחר והסכם השילומים בין ישראל לגרמניה הסדיר בין היתר את חוקיותן של דירות היהודים בעבר, כך שהסתפקנו בצילום הכיתוב והנצחתו החיצונית בלבד. טיילנו גם בגן הגדול הסמוך לרחוב היום, וניסינו לדמות בעיני רוחנו את גדולי ישראל כימי עבר מתהלכים כאן בשוכה ובנחת עם כוסות היבאר בידיהם, כמו בתצלומים המפורסמים מן הימים ההם. לגמנו גם מן המים החמים בעלי הטעם המבחיל הנוכעים כאן מן האדמה חורמים בבריות האבן ללא הפסקה, ונזכרנו כי כבר אמר מי שאמר, כי צריך אכן להיות גדול בישראל כדי לא לחוש בטעמם הרוחה של המים...

באד הומבורג כיום

בהמשך ביקורנו גם במעוז של הרב רבינוביץ, בבית חב"ד הקטן שהקים ובו בית נכס ולצידו גן ילדים. האוכלוסיה היהודית במקום מונה כשבע מאות נפש, רובם ככולם מעולי רוסיה, אך מאז הגיע למקום בשנים האחרונות, השנינו שעבר עליהם הוא בלתי נתפס, כשרבים מהם

(המשך המסגרת — בעמוד 26)

להרכיבם. כן משתתפים בהשיבות הרבה רבנים מאונגאריה ומרוסיה וגם אחרים מראשי הקהילות הישראליות ברוסיה...

"נעים הוא לראות למשל, אך הרבי מגור עם הגאון רבי חיים סולובייצ'יק מטיילים יחד כעבי היער ההומבורגי ומתפללים במילי דשמיא ודארעא..."

בית הרב קוטיק ז"ל

בין המשימות שקבענו לעצמנו במסע זה, היה לחשוף את המקום בו נוסדה "אגודת ישראל" ולאחר את כתובת ביתו של הרב ד"ר קוטיק זצ"ל, משימה שהיתה לא פשוטה מאחר וכתובתו אינה מופיעה ברשימות ארכיוניים כלשהן. גם במכתבים שמרענו אל הג"ר יצחק הלוי מופיעה הכתובת "בית הרב ד"ר קוטיק — באד הומבורג פון דער הא", ללא ציון רחוב או מספר בית. על פי השערותנו, בעירות קטנות מעין אלו שוגרו המכתבים לבית הדואר בלבד, כך שהסתפקו בכתיבת שם הנמטן בלבד. פניה שנעשתה על ידינו לעיריית באד-הומבורג, נענתה במשיכת כתף, בטענה שכל הרישומים אודות היהודים בעתה נחשבו בארכיון הקהילה היהודית כולל חקירותיהם. בקהילה היהודית גם לא ידעו כיצד לעזור בנושא והפנו אותנו לגורמים נוספים, כשכל אחד בתורו משליך זאת על האחר עד לסגירת המעגל ללא תוצאות.

מי שנרתם לסייע למלאכת האיתור היה הרב בערל רבינוביץ הי"ו, שליח חב"ד בבאד-הומבורג, שבעזרת קשרים אישיים במשרד העיירה השונים ובסיועם של היסטוריונים מקומיים, נמצאה הכתובת המבוקשת ברחוב טו-לית הקיסר פרידריך 11. מסתבר, וכך גם עולה ממסמכים שונים, כי הבניין כולו היה בבעלותו והוא אף היה משכיר דירות לנופשים שקדו את באד-הומבורג.

הכתובת נוחה מאוד מבחינת המיקום, שכן היא נמצאת ברחוב הצמוד לאחד מארבעת הגנים הגדולים של באד-הומבורג, כשעל פי הידוע, איזור זה היה האיזור המועדף על גדולי ישראל והציבור היהודי שבאו לנפש במקום. כמו כן, ברחוב סמוך, במרחק הליכה מכתובת זו, היתה גם דירת האכסניה של האדמו"ר רבי שלום דובער שניאורסון זצוק"ל מליובאוויטש, שעשה הרבה בבאד-הומבורג.

שהוא נודד על פני מדינות אירופה ויצא ובא בבתיהם של גדולי ישראל. מקום האסיפה נקבע גם הוא על ידי בעל ה"דורות ראשונים". מנהגו היה לנפוש מדי שנה בבאד-הומבורג החל מ"ח מנחם-אב ועד למחרת יום הכיפורים. הוא היה מתאכסן בבית ידידו, הרב ד"ר שמואל הילמן קוטיק ז"ל, שהיה רבה של באד הומבורג בשנים ההן. הרב קוטיק נחשב לאיש סודו הקרוב של הג"ר יצחק אייזיק, ובאיגרותיו הרבות הוא מוזכר מאות פעמים, כשחלק מתוכנו נסוב גם על עניני הארגון של אגודת ישראל.

בביתו המרווח של הרב קוטיק התקיימו אסיפות אלו בשנת תרס"ט ובין כתלי ביתו נוסדה למעשה התנועה הקדושה "אגודת ישראל". מכאן ואילך

הרב בערל רבינוביץ הי"ו שליח חב"ד
לבאד-הומבורג על רקע הבית בו נהג
להתאכסן כ" האדמו"ר הרשב"י
מליובאוויטש זצוק"ל

נעשו ההכנות לוועידה המכוננת בקטוב-יץ שבפולין, שהתקיימה כעבור כשלוש שנים, בחודש סיון תרע"ב.

וכן מרווח על כך בחדרש אלול תרס"ט העיתון היהודי "הדומן" שיצא לאור בוולנא: "כיפה הנוף הזה הסמוך לפראנקפורט על נהר המיין, ובכל מקומות הרפואה אשר מסביב שוהים בימים האלה גדולי רבני ישראל ברוסיה של המתנגדים והחסידים. והפעם לא נאספו הלום לנוח מעמלה של תורה, כי אם להמתין סוד יחד בשאלות ציבוריות שונות, שעלו על הפרק בסדר היום בשתי אספות הרבנים, שהיו בווראשא ובוולנא, והשעה לא הספיקה אז לפתור אותן..."

"הרבנים נכנסים לישיבותיהם בבית הרב המקומי הר"ר קוטיק, ששוהה עתה אצלו גם הגאון בעל דורות ראשונים רבי יצחק אייזיק הלוי, המשתתף השתתפות נמרצה במרעזה ועצותיו רצויות

הנוף קופילוביץ

כרי דשא לכל מלוא העין, חורשות יער עתירות אילנות, שבילים מפותלים וספסלים מנוחה בצדיהם, ארמונות פאר מעוטרים וכתובים מרחצאות המרפא הנודעים, הם המאפיינים של העיירה באד-הומבורג הסמוכה לפרנקפורט דמיין, אליה היו נוהרים בתקופות הקיץ של שנים עברו יהודים מכל רחבי אירופה ובתוכם גאוני וצדיקים שמצאו בה מנוח ומרפא.

פגישותיהם האקראיות של גדולי ישראל אלו עם אלו, שבאו לנפש במקומות אלו ודומיהם ברחבי אירופה, היו הודמנות נאותה להחליף ביניהם דעות בתחומים שונים וליוזם שיתופי פעולה בעניינים רבים הנוגעים לציפור נפש של המוני בית ישראל, בדברים הנוגעים לכלל ולפרט.

העניין הקדוש של "אגודת ישראל", שהציל את היהדות הנאמנה ואשר עליו נשענים עד עצם היום הזה רבבות אלפי שלומי אמוני ישראל, נוצר אף הוא שם, הרחק מן השאון וההמולה, כינות לעפאי היערות השקטים של "באד-הומבורג פון דער הא" — שמה הרשמי של עיירת המרעזה השלווה, אליה מגיעים עד היום אנשים מכל העולם המבקשים לשתות את מימיה רוויי המנוחלים המועילים לגוף ולנפש.

ועידת הומבורג

במהלך חודש מנחם-אב שנת תרס"ט התקיימו אסיפות דבר יום ביומו, בהן השתתפו: כ"ק אדמו"ר האמרי אמת מגור זצוק"ל, הגאון מבריסק רבי חיים סולובייצ'יק זצוק"ל, הגאון רבי חיים עזר גרוודינסקי מוילנא זצוק"ל, ראש ישיבת טלו הגאון רבי אליעזר גורדון זצוק"ל, ובעל ה"דורות ראשונים" הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי רבינוביץ זצוק"ל אב"ד המבורג (עיר אחרת, אין לטעות בינה לבין באד-הומבורג), כשאלהים נלווים רבנים נוספים.

במהלך ימים אלו, המכונים בדברי הימים "ועידת הומבורג", החליטו גדולי ישראל על הקמתה של התנועה העולמית החדשה, כשאת שמה, "אגודת ישראל", מעניק לה הגאון רבי יצחק הלוי מהמבורג, בהצעה שהתקבלה על ידי הכל פה אחד. רבי יצחק הלוי היה אחד הכוחות הבלתי נלאים שפעלו לקידום הרעיון, והקדיש לכך לילות כימים תוך

כרי דשא, שבילים ומרחצאות
הגנים המרהיבים בבאד הומבורג

טיילת הקיסר פרידריך 11-9 באד-הומבורג.
בכתובת זו התקיימה "ועידת הומבורג" בקיץ שנת תרס"ט,
אז הוכרז על הקמת תנועת "אגודת ישראל"

בית החיים הישן בפרנקפורט

מצבותיהם של הרש"ר הירש זצ"ל וזוג' בבית החיים החדש בפרנקפורט

אלף לחיות נחושת, עליהן חקוקים שמותיהם של יהודי פרנקפורט שנכחדו בשואה. עדות דוממת לטרגדיה הנאצית.

מה שקצת צרם לנו במוזיאון, הברות וחוסר הידע הבסיסי על מיקום קבריהם או מצבותיהם של הצדיקים הטמונים ב"פרדיהוף" הסמוך. הקבר היחיד שידוע פקדי המוזיאון להראות לנו, הוא קברו של "בעל הבית", הברון רוטשילד. על היפני יהושע' או על 'רבאי אדלר' ועל כל השמות שניסו להעלות בלשון הקודש או בדויטש, איש מהם לא ידע להשיב.

בית החיים נוסף חדש יותר וענקי, נמצא ברחוב ראטבייל-שטראסה ברובע נורדנד בעיר, בו ספונים הגאון רבי שמשון רפאל הירש זי"ע וכן האדמו"ר רבי ישראל זי"ע, הינוקא' מסטולין, הטמונים בחלקת החידים של העיר. בית עלמין זה ממחיש באופן ברור מאוד את אפיה ואת טיבה של הקהילה היהודית בפרנקפורט לאורך מאה וחמישים שנותיה האחרונות, וניתן ללמוד זאת מצורת הקברים, מהמגדלים המפוארים שעליהם, מהאותיות הלטיניות שעל גבי המצבות וממוטיבים נוספים.

בעקבות יהודי מנצא

מרחק של שעה נסיעה, מערבית דרומית לפרנקפורט, שוכנת העיר מיניץ, בירת מדינת המחוז ריינלנד פאלץ, היא מנצא הקדומה, הנודעת לתהילה בין קהילות אשכנז העתיקות, החקוקה באותיות של דם בין קהילות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם במסעי הצלב האכזריים, אשר עליהם נתקנה תפילת "אם הרחמים" הנאמרת בשבת לאחר קריאת התורה.

צריחי המגדלים של מנצא העתיקה ובתי יראתם הממלאים את נופה מאופק לאופק, מעבירים אותך באחת אלף שנים לאחור, אל התקופות בהן יהודי מנצא היו נתונים למשיסה בידי הבישופים וההגמונים ששלטו בעיר. האגדה הידועה על רבי שמעון הגדול ממנצא, מגדולי דורו ומחבר הפיוט "ברוך ה' יום יום" המושר בסעודת צפרא דשבתא, אודות בנו אלחנן, שנחשב בילדותו על ידי הכנסייה וגדל בתחומיה עד שנעשה לאפיפיור,

יהודי פרנקפורט בתפילת מנחה

הגאון הגדול רבי צבי הירש זי"ע, בעל ה'מחנה לוי'. הגאון הגדול מרבן שמו בעל היפני יהושע' זי"ע, הנשר הגדול הגאון רבי נתן אדלר זי"ע רבו של החתם סופר' זי"ע. אמו של החתם סופר, הרבנית מרת רייזל ע"ה, קבורה בסמוך על די עץ בודד.

מצבה נוספת בפנית חלקה זו היא של ר' מאיר אנשיל רוטשילד ז"ל, אבי משפחת הברונים המפורסמת. הסיפור המפורסם על עשרו בו נתברך, מספר שנחשד פעם בגניבה בהיותו משרת בביתו של רבה של שטרטקוב, הגאון רבי צבי הירש הלוי הורבין. ביראתו לא רצה להישבע ולהיפטר על כן שלם מהוננו את דמי הגניבה ועוב בבושת פנים את העיר. לימים התגלה הגנב, והרב הישיש מטשורטקוב שזכר את דבר המעשה, נסע לפרנקפורט בה התגורר מאיר אנשיל על מנת לפייסו. באותו מעמד אף הוסיף וברכו כי העשירות לא תמוש מביתו ומוצרו אחריו. המעניין הוא, שהרה"ק רבי פינחס בעל ה'הפלאה' זי"ע שמצבתו מצויה באותה חלקה, הוא בנו של הרב מטשורטקוב זצוק"ל. יש הסבורים כי אכן ידו של ר' מאיר אנשיל היתה בכיורו של הרה"ק בעל ה'הפלאה' לרב העיר לאות הכרת הטוב על ברכתו של אביו, מה שמסביר את הפלא כיצד גאון חסידי מתלמידי המגיד יתקע את אהלו בפרנקפורט שחיתה זרה לתנועת החסידות.

גדולי ישראל אחרים הספונים בבית עלמין זה אשר מקום ציונם אבד, הם הגאונים הצדיקים המהר"ם שיף, רבי יוסף שמואל מקראקא, בעל 'מסורת הש"ס', רבי שמואל שאשין, בעל 'כוס הישועות', הגאון רבי אברהם ברודא, גדול ראשי הישיבות ברורו ועוד, זכר צדיקים לברכה. שטח בית העלמין כיום הוא חלק מהמוזיאון היהודי השוכן בסמוך, הממוקם בחווילתו לשעבר של ר' מאיר אנשיל רוטשילד. את חומת בית העלמין מעטרים אחת עשרה

י'ודן-נאסה' - סימטת היהודים בפרנקפורט.

השוכנת בבית-הכנסת המשפיעה ומקרינה על כל האזור. התפילות במקום מתקיימות בנוסח ספרד. מקימי הקהילה אחרי המלחמה היו כאמור יהודים חסידיים ממזרח אירופה, ומאחר והקהילה הוותיקה חדלה מלהתקיים, נקבעו מנהגי הקהילה החדשה בהתאם לקהל אנשיה שהתפללו כנוסח ספרד.

זהו אמנם בית הכנסת היחיד הפועל בפרנקפורט, אך יש בו מנין מכובד למדי גם בימות השבוע עם כמה עשרות מתפללים, כשבתפילות שחרית וערבית מתקיימים אפילו שני מנינים, האחד של הקהילה האחרו של בחורי הישיבה. לאחר תפילת המנחה מוסר הרב הבלין שיעור קבוע בהלכה, לציבור הפרנקפורטי הצמא לדבר ה'.

באחד מימי שהותנו בפרנקפורט זכינו לאנקדוטה היסטורית. חגגנו עם אנשי הקהילה את "פורים וינצנץ" של יהודי פרנקפורט, החל בתאריך כ' באדר, כשהשנה מלאו 400 שנה למאורע הניסי.

היה זה בי"ז אלול שנת שע"ד. אופה מקומי ושונא ישראל מוכרז בשם וינצנץ פטמילך, הוביל התקוממות המכונה בשם "התקוממות הגילדות", אשר כוונה נגד מוסדות השלטון בעיר, אלא שכמו תמיד הפכו היהודים ליעד קל עבור הפורעים, שפשטו בפראות על הגטו היהודי. בניסי ניסו יזרו היהודים את הסכנה מבעוד מועד ונמלטו בהמוניהם, כאלפים נפש, אל בית העלמין שבפאתי העיר, שם הסתתרו עד יעבור זעם.

ביתיים התערבו הקיסר לבית הבסבורג ושלא את חייליו לדכא את ההתקוממות. בחסות המשמר חזרו היהודים מהמפורחיה אל העיר ועם הזמן נלכד גם הצורך פטמילך שהוביל את הפריעות. שנה וחצי לאחר מכן, בכ' אדר שע"ו, נתלה הצורך בכיכר העיר לשמחת ליבם של היהודים. רבני העיר הכריזו על יום זה כ"פורים וינצנץ" וקבעוהו לדורות להורות ולהלכה בשירות ותשבחות.

עוד יש לזוהר זה מציניים את התאריך ובני פרנקפורט היו חוגגים אותו כדת היום וכמסורת הקהילה. כיום מסתפקת הקהילה הנוכחית בלחיים' חגיגי, המתקיים לאחר תפילת שחרית.

לקדושים אשר בארץ המה

אם עד כה התחכנו רק בהווה ובהקלה היהודית כיום המתנהלת ב"ה לשם ולתפארת, הרי שאת הדי העבר המפואר של פפד"מ מצאנו בבית העלמין העתיק של העיר, ה'פרדיהוף' בשפת המקום, השוכן כבוד ברחוב באוטונשטראסה, שם הנין נשאב מאות שנים לאחור מול המצבות היוקרות שהוד קדומים נסוך עליהן, המספרות בשפתן היהודית את סיפורה של הקהילה החל משנת ה' ל"ב לפני 746 שנה, או מתוארכת המצבה הקדומה ביותר. גדול הוא שטחו של בית העלמין, אך למגינת לב חלקו הגדול ריק ממצבות. בתקופת השואה חרשו הגרמנים ימ"ש את מרבית שטחו, ורק חלק ממנו נשאר לפליטה. אחר המלחמה קיבצו את מצבותיהם של גדולי ישראל שנעקרו ממקומן והציבו אותן מחדש בחלקה קטנה בשטח בית החיים.

אכן, מה נורא המקום הזה בעומדך מול מצבותיהם של קדושי עליון ושרפי מעלה שהאצילו מהודם בחייהם על פרנקפורט המעטירה, הלוא המה הרה"ק רבי פינחס הלוי הורוויץ זי"ע בעל ה'הפלאה' ובוסמך לו בנו וממלא מקומו,

היכל בית הכנסת של רש"י ב'ורמייזא. נוסד לפני כאלף שנה. נחרב ושוקם כמה פעמים לאורך ההיסטוריה

בית החיים ב'ורמייזא (וורמס) העתיק ביותר באירופה

מצבת ציונו של הרח"ק רבי מנחם בעל המפלאה זי"ע בבית העלמין העתיק בפרנקפורט

השער מצאנו כמובן נעול. שום שומר לא נראה באופק, ולך תחפש עכשיו מפתח בלי לדעת כתובת ושפה. המוצא היחיד היה טיפוס על השער הגבוה, מעשה לא מקובל בעליל במעוז הקיים המהוקצע. אבל כשאין ברירה או אין ברירה, וזה מה שעשינו בסופו של דבר אל מול עיניהם הנדהמות של כמה גרמנים שנשמחם כמעט ונעתקה למראה היהודים על הגדרות. בשטח התבררה המשימה כלא ממש פשוטה. אין שום רמז למיקומן של המצבות, ולולא שידענו קודם לכן כי ציונו של רבינו גרשום ממוקם לא הרחק מן השער, קרוב לוודאי שלא היינו מאתרים את המצבה. אכן עתיקת יומין ונמוכת קומה שאותיה השבורות זהו כבר מזה עידן ועידן, זהו ציונו של המאור הגדול עליו כותב הר"ש בתשובותיו (כלל מג סימן ח) כי "תקנתיו וגזרותיו קבועות ותקועות כאילו נתנו מסיני". עגום וכואב, וממש תואם את מלותיו של רבינו גרשום עצמו בפיטו הנאמר בסליחות "העיר הקדושה והמחוננת, היו לחרפה ולביזות וכל מחמדיה טבועות וגנוזות".

ציונו של תלמידו, רבינו יעקב בר יקר, כבר היה יותר קריא, וכך גם ציונו של "רבנא משולם בן רבנא קלונימוס". אגב, בנו רבי קלונימוס היה זה שפירסם את תפילת "ונתנה תוקף" של רבי אמן מנגנצא לאחר שזה נגלה אליו בחלום. בנוגע למצבתו של רבי יעקב בר יקר, מיקומה הוא מקורי ביותר, והיא הובאה לכאן בעבר לאחר שנמצאה קבועה באחת מחומות העיר.

בהמשך מסענו ברחבי גרמניה, נוכחנו לראות כי הבעיה מקיפה את כלל בתי הקברות היהודיים במדינה. הם אמנם מתוחזקים היטב על ידי הרשויות באמצעות שימור ונקיון קבוע, אך מעבר לזה נראה שאין השקעה אמיתית בפיתוח, אין שילוט או הכוונה לציוני הקדוש הממלאים את גרמניה ואין אפילו מידע תיירותי מספק בנושא.

מי שעוד טמונים בבית העלמין העתיק של מנגנצא ללא כל ציון ומצבה, הם כאלף ומה בני הקהילה הקדושים והטהורים שמסרו נפשם על קדושת השם בגזירות תנ"י, בפרוע פרעות בישראל בעת מסעי הצלב הרצחניים. מאורע זועתי זה מוזכר מדי שנה בקינות לתשעה באב בקינה "מי יתן ראשי מים" לרבי קלונימוס ב"ר יהודה: "יעל אדירי קה"ל מנגנצא ההדורה. מנשרים ק"ו מאריות להתגברה, השלימו נפשם על יחוד שם הנורא, ועליהם זקת שבר אשערה, על שני מקדשי סודם כהיום ערערה, ועל חרבות מעט מקדשי ומדשי התורה, בחדש העשירי בשלישי נוסף לדאבון ומאירה, החדש אשר נהפך ליון וצרה, ביום מתן דת סברתי להתאשרה, וביום ניתנה כמו כן אז חזרה, עלתה לה למרום למקום מדורה, עם תיקה ונרתקה והדורשה וחוקרה, לומדיה ושונה באישון כמו באורה, שימו נא על לבבכם מספר מר לקשרה, כי שקליה הריגים להתאבל ולהתענפה, כשרפת בית אלקינו האלים והבירה..."

האסון הנורא בו נחדדה כל קהילת מנגנצא, מוזכר גם במדרש לקח טוב שחובר באותה תקופה: "ואני כותב להיות ויזכרן מעשה שעשו קדושי עליון קהל מנגנצא", שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ביום אחד בפרוס חג השבועות ונשחטו כאיש אחד על קידוש שם אלוהי ישראל בשנת ד' תתנ"ו לבריית (לבריית) העולם, כשנתנו יד יושבי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון. ועליהם ועל כיוצא בהם הכתוב אומר: ונקיית דמם לא נקיית".

בעקבות מאורעות אלו שפקדו את קהילת שו"מ –

ציונו של מהר"ם מרוטנבורג (משמאל) בסמוך לו פודה עצמותיו.

בית החיים מגודר ושומר היטב. חזית בית הכנסת העתיק ב'ורמייזא

קורמת עור וגידים בעוברך על יד אחת היטומאות' הגדולות והשחרורות של העיר. מהימנותה של האגדה כמו גם מקורה אינם ברורים, אך אין ספק כי רקע התקופה ומצבם הבישי של יהודי מנגנצא, שימשו מקור נפלא להשראת סיפורים אלו.

בואכה רחוב היהודים במנגנצא, חולפים על פני בית-ידיה נוסף אשר גילו עומד על אלף שנים לפחות. סיפורו של רבי אמן מנגנצא והאגדות שציווה לכרות את אצבעות ידיו ורגליו – המוזכר ביאור זרוע' בסוף הלכות ראש השנה – צף לפתע בכורן, ואתה מנסה לרמין את נתיבי הייסורים של רבי אמן הקדוש, שביקש כי ישאו את מיטתו לבית הכנסת לתפילת ראש השנה. הנה, ממש באותו רחוב ניצבים שרידי עמודיו של בית כנסת עתיק יומין. אולי כאן זה התרחש. אולי במקום זה קידש רבי אמן את השם בתפילת "ונתנה תוקף" הנשגבה הנאמרת בכל תפוצות ישראל, אותה חיבר ונשא לראשונה קודם קדושת כתר. יתכן מאוד ועל אדמת קודש זו הצדיק רבי אמן את הדין במלותיו המרטיטות "אמת כי אתה הוא דיין ומוכיח ויודע ועד". כאן אולי נחרט אותו משפט מצמית ומעורר לתשובה הנאמר בהמשך הפיוט: "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר, בנפשו יביא לחמו". אולי, מי יודע?

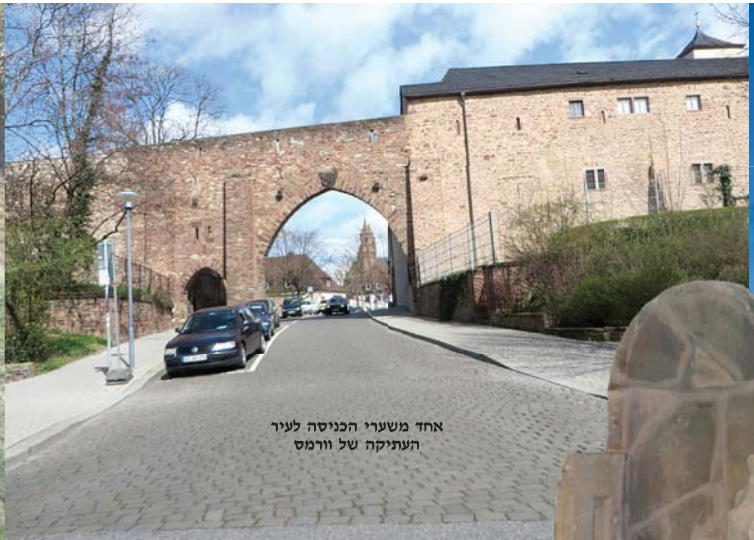
הגיגים אלו ודומיהם מטלטלים את הנפש, כאן, ברחובות מנגנצא, אך הם מתעצמים יותר בהמשך, לא הרחק מהמרכז העתיק של העיר, שם שוכן בית החיים היהודי בו פסגים מלאכי קדם, אדירי התורה של תקופת הגאונים, הלוא הם רבינו גרשום מאור הגולה, רבינו יעקב בר יקר, שהיה מרבותיו של רש"י, רבינו משולם הגדול בן רבי קלונימוס גאון, המוזכר ברש"י במסכת זבחים (מה): ובחוספות מסכת מנחות (קט): על דברים שהגיה בשעת פטירתו.

בית החיים העתיק והגדול נמצא במורד גבעה במרכז העיר. סביבו רחובות סואנים ומרכזי קניות הומים כמו כל עיר מפותחת אחרת, כך שפיסת ההיסטוריה בת יותר מאלף השנים הניצבת דומם בלב מרוץ החולין, נראית כתלושה מעט מן המציאות.

המצבה על קברו של המורה ר"ל (מימין) בבית החיים בוורמס. מנה לפיון ארץ ישראל

אחד משערי הכניסה לעיר העתיקה של וורמס

הכסא של רש"י עליו על פי המקובל לימד את תלמידיו

מהימנותן, רק נהלה כאורחים רצויים ב"יודן-גאסה" הוא רחוב היהודים ונדאה על כנפי ההיסטוריה אל הדורות שהתהלכו כאן לפני יותר מאלף שנים ועד למלחמת העולם השנייה.

האגדה הראשונה נטובה על עצם גילה של הקהילה, כשעל פי מסורת זו הרי היא כבת אלפיים שנה. וכך היא מספרת: וורמייזא היושבת על נהר הרין, שימשה עוד בימי מלכות רומי נקודת מעבר חשובה, ומרבית הדרכים בין מזרח למערב חלפו דרכה. בימי חורבן בית ראשון התגלגלה לכאן קבוצת גולים יהודים והיא נותרה כאן למגורים. חלפו שנים, ומשעלה עזרא הסופר מבבל לארץ ישראל, שלח לקרוא את בני הקהילה בוורמייזא כי יצטרפו אליו ויעלו עמו. שלחו בני הקהילה איגרת ובה כתבו כדברים האלה: "שבו אתם בירושלים הגדולה, ואנחנו נדור פה בירושלים הקטנה ק"ק וורמייזא".

וכה הם דברי בעל סדר הדורות (ה"א ש"פ) המביא משמו של בעל הסמ"ע: "מה ששכיחין גזרות בק"ק וורמייזא יותר משאר קהילות ומדינות, כי בחורבן בית ראשון באו ונתישבו בק"ק וורמייזא ואחר כלות שבעים שנים גלות בכל חזור הגולים לירושלים ולארץ ישראל, ואלו אשר היו בווייזא לא חזרו לארץ ישראל. וכתבו יושבי ירושלים לאנשי ק"ק וורמייזא שיבואו גם הם לישב בארץ ישראל... ולא השגחורו על זה וכתבו תשובה: "שבו אתם בירושלים הגדולה ואנחנו נדור פה בירושלים קטנה". כי באותו הפעם היו חשובים מאד בעיני השר והנכרים והיו עשירים גדולים. ובענין זה נתחדש עליהם גזירות יותר משאר קהילות ומדינות".

ואכן הגזירות שעברו על וורמייזא היו קשות ואיומות. באותה קנה המקוננת על מנגנא, מקונן הפייטן גם על בני וורמייזא שנטבחו בזירות תנ"ז: "ובמר יגוני ועצבי ליל אחבירה, קהילות הקדש היריגתם היום בזכרה, קהל ורמייזא בחונה ובחורה, אגניו ארץ ונקיי טהרה, פעמיים קידשו שם היהודים במורא, בעשרים ושלושה בחדש זיו לטהרה, ובחדש השלישי בקריאת הלל לשוררה, השלימו נפשם באהבה קשורה".

המעניין הוא, שבכל פעם בה התחוללו פרעות ביהודי וורמייזא, ספג גם בית הכנסת העתיק מנחת זרועם של הפורעים, כשמיני חורבנותיו הוא כמיני האסונות שהכפו את הקהילה. כך ארע בשנת תתנ"ז או תולל בית הכנסת, וכך היה כעבור חמישים שנה במסע הצלב השני, כשבמהלך הפרעות שנערכו ביהודי העיר נהרס בית הכנסת עד היסוד. מאתיים שנים אחר כך, בשנת ה' ק"ט, בחסות הפרעות שהתחוללו בעקבות המגפה השחורה, שוב נטבחו כמאה יהודים בוורמייזא ושוב נהרס בית הכנסת. בשנת שצ"ז נפגעה וורמייזא משריפה ובית הכנסת עלה בלהבות. בשנת תמ"ט נחרב בית הכנסת פעם נוספת ועתה בידי הצרפתים. בליל הברדול, תרח"צ, הורסות את בית הכנסת פלגות הסער של הנאצים, וכעבור ארבע שנים, בשנת תש"ב, נהרסות גם חומות בית הכנסת. אם לא די בכל זאת, בשנת תש"ה פוגעת פצצה ממטוס אמריקני ומוחקת כליל את כל איזור בית הכנסת.

בית הכנסת שוקם ושוחזר בידי עיריית וורמס בשנת תשי"ט, על פי צילומים ותוכניות שנשמרו בארכיוני העירייה. אנו צועדים עתה לעבר בית מקדש מעט היסטורי זה, ופוגשים קודם לכן באגדה נוספת, בשער של העיר העתיקה ששמו הרשמי הוא "נאשירטור" — שער רש"י. על פי המסורת, נפגש רש"י עם הנסיך גוטפריד מביוון, ממנהיגי מסע הצלב הראשון ולשאלת הנסיך כיצד ישוּב המסע, השיב רש"י כי יחזור עם שלושה סוסים בלבד. נבואת רש"י כמעט התגשמה ומכל צבאו לא נותר לו כי אם ארבעה מלוים. סר וזעף עמד הלה להיכנס אל העיר כשלתפע נזכר בדבריו של רש"י שצפה לו את המפלה. חרונו עלה בו להשחית והוא ביקש להתנקם ברב היהודי. הוא גם מצא לו עלילה, הנה הוא חזר עם ארבעה מלוים ולא עם שלושה כדבריו. כיוון אפוא את פמלייתו אל שער העיר לעבר רחוב

השקע בקיר הסמטת בוורמייזא

שפירא, וורמייזא ומנגנא וקהילות נוספות באשכנז, תיקנו כאמור את תפילת 'אב הרחמים'. יש לציין כי במדינות מהרי"ל, שהיה בעצמו רב במיינץ, הובא משמו כי במדינות ריינוס (גרמניה באזור הרין) לא היו אומרים תפילת 'אב הרחמים', רק בשבת שלפני שבועות, בה היו מזכירים את נשמות הקדושים מגזירות תתנ"ז שנהרגו או, וכן בשבת חזון לקראת תשעה באב בה הוזכרו שוב.

וורמייזא ואגדותיה

מרחק של פחות משעה ממינץ דרומה, מביאך אל וורמס, היא וורמייזא העתיקה. כמה כתרים נקשרו לה לוורמייזא, אחת הקהילות היהודיות הראשונות באירופה, כמה תורה יצאה ממנה, כמה גדולי ישראל התהלכו בה ובחובותיה. והיא עדיין קיימת שם, שומרת על אוצרותיה היהודיים ההיסטוריים הגנוזים בה. על בית הכנסת הקדמון שלה בו היה לומד רש"י לקדוש ותלמידיו, שנוסד בשנת תשצ"ד לאלף החמישי, ולמרות כי הוא נחרב ונבנה מאו כמה פעמים, הוא נחשב לבית הכנסת העתיק ביותר באירופה. וכן על בית העלמין הקדום שלה, עליו אין עוררין כי הוא הוותיק ביותר ביבשת.

אם אחד ממאפייניה של כל עיר עתיקה הוא שלל האגדות האופפות אותה, שנלחשו בין סמטאותיה מסב לנכדו ומדור לדור, הרי שגם וורמייזא מתזיקה בארסנל לא קטן של סיפורים שכאלה. לא ניכנס אפוא במסגרת זו לדיון על מידת

"הושבתיו בשורה הראשונה ונתתי בידו מחזור.

התעטפתי בטלית ותפילת 'כל נדרי' התפרצה מתוכי בטלטלת רגשות עילאית

שמעולם לא חוויתי. רק אני, הוא והריבונן של עולם היו שם בהיכל הגדול והחשוק.

בעיני רוחי ראיתי קרן אור גדולה מהארץ ועד לשמים, שהיתה מחברת בין אותו

יהודי לאביו שבשמים, ובת קול נסתרת 'לבלתי ידח ממנו נידח' פיעמה באוזני..."

שער רש"י, בכניסה לוורמייזא העתיקה

משמאל: רבנא משולם
בן רבנא קלוימוס. בית
החיים במגנצה

קברו של ר' מאיר אנשל רוטשילד, אבי משפחת רוטשילד

היהודים. והיא בחולפו תחת השער, נפלה לבנה ממעל והרגה את הסוס הרביעי. לזכר הנוס קוראים לשער מאז ועד היום שער רש"י.

ומשער רש"י אל שערי בית הכנסת. אך גם כאן ממתינה אחת מן האגדות המפורסמות בעולם. בסימטה הצרה המובילה לבית הכנסת, יש שקע קעור בקיר כגודלו של אדם. על פי המסופר, קודם לידת רש"י חלפה אמו בסימטה הצרה, כשלפתע הגיח מולה הבישוף רכוב על סוסו. בשנאת ישראל העזה שבו, כיוון את סוסו לעברה, אך לפתע נעשה נס והקיר שקע במקום עמדה. אמו של רש"י מהירה להיבלע בו, והסוס המשיך במרוצתו.

כאמור, איננו נכנסים לדיונים אודות אמיתות הסיפור, מה גם שהקיר ובו השקע הוא חומת בית הכנסת החיצונית ששוחזרה בסך הכל לפני כמה עשורים. אבל האגדות הללו הן חלק בלתי נפרד מאווירתה הקסומה והנוסטלגית של וורמייזא העתיקה, והן מועברות ככתבן וכלשונן לקבוצות התיירים הפוקדות את המקום מעת לעת.

בתיאור קצר אותו כתב סופר יהודי שביקר במחנות העקורים בגרמניה לאחר המלחמה, מעביר הוא את תחושותיו לאחר שביקר בוורמס: "משהגן נכנס לסמיטאותיה של וורמס, עליך להישאר לרגע קט כדי לסובב אחורנית את שעון ההיסטוריה באלף שנים... כעת ניצבת לעיניך עדות חיה מקהילת וורמס היהודית, שהיוותה את פרשה של יהדות גרמניה. הוא נסייך ברטט על פני הסמטאות הצרות של קהילת קודש זו, אשר כל פינה, כל אבן, כל קיר וכל מצבה, אפופים באגדות... דורות באו והלכו, ממלכות צצו ונעלמו, משטרים התחלפו, מלחמות שרירות שינו את מראה העיר, אולם האגדות והעברו מדור לדור והן היות כפי הבריות עד עתה..."

בית מדרשו של רש"י

בית הכנסת העתיק המהודש משמש כיום כחלק מן המוזיאון היהודי במקום. הבנין הנושק לבית הכנסת מכונה "בית רש"י", שם ככל הנראה פעלה אחת מן הישי-

"צור הוצב לזכר רבינו גרשום... מאור... ציון רבינו גרשום מאור הגולה בבית החיים העתיק במגנצה

הגזירות שעברו על וורמייזא

היו קשות ואימות. באותה קינה

המקוננת על מגנצא, מקונן

הפייסן גם על בני וורמייזא

שנטבחו בגזירות תתנ": "ובמר

יגוני ועצבי ילל אחבירה,

קהילות הקדש הריגתם היום

בזכרה, קהל ורמיזא בחונה

ובחורה, גאוני ארץ ונקיי טהרה,

פעמיים קידשו שם המיוחד

במורא, בעשרים ושלשה

בחדש זיו לטהרה, ובחדש

השלישי בקריאת הלל לשוררה,

השלימו נפשם באהבה

קשורה..."

בות בוורמייזא, כיום משמש המקום לתערוכת מוזיאון קבועה על חיי היהדות בוורמייזא באופן כללי. בבית הכנסת הנוכחי מתקיימות תפילות בימים הנוראים בלבד, בהם מתכנסים בני הקהילה היהודית המצומצמת, הנמנית ברובה על יוצאי ברית-המועצות. בחצר בית הכנסת אגף נוסף הצמוד לבית הכנסת, שם על פי המקובל התקיימה ישיבתו של רש"י ותלמידיו. בקידמת החדר בנוי כגומחה בקיר כסא מיוחד מאבן, עליו על פי המסורת ישב רש"י בעת שלמד עם התלמידים. הכסא גם הוא משוחזר כמו כל הקומפלקס, למרות שחוקקות בו מילים הקשות לפיענוח עקב עתיקותן.

מה שכן אותנטי ואשר נשאר כך בתפארתו מזה יותר מתשע מאות שנה, זהו המקוה העתיק בחצר האחורית של בית הכנסת, בו לפי המסורת היו טובלים רש"י הקדוש ותלמידיו, הנחשב למקוה העתיק באירופה. המדרגות המוליכות אל המקוה יורדות בלוליינות לעומק האדמה, שם בחלל גדול ומרווח שוכן בית הטבילה המגודר כיום.

הביקור במקום בו התהלכו ראשונים כמלאכים, בדמותו של רש"י הקדוש ותלמידיו ישיבתו שהניקו חמה בקומתם, מרגש עד מאוד, אך במרחק נגיעה קצר משם, ב"פרידהויף", מרגש עוד יותר – אותנו לפחות, שם, על רגבי האדמה הקרושה, בין המצבות העתיקות, כמו מתעוררת לה לחיים קהילת וורמייזא הקדומה, על רבניה וגדוליה, פרנסיה וגבאיה, חייטייה וסוחרייה, קובעי עיתים ואומרי תהלים כפי משתקפים חייהם מבעד לכיתובי ההודו שעל קבריהם.

חול קדוש...

"חול קדוש זה בוורמס נחשב לבית הקברות היהודי העתיק באירופה", מכריז שלט צנוע בגרמנית בכניסה לבית החיים. הביטוי "חול קדוש" אינו סתם קלישאה, וגם הוא נושא בחובו אגדה עתיקת יומין, לפיה יהודי וורמייזא הביאו באוניה שקי עפר מארץ הקודש ופיזרוהו על כל אדמת בית העלמין.

שטח בית החיים גדול מאוד וקבורים בו כמה אלפי נפטרים. המצבה הראשונה היא של יעקב הבחור שנפטר בשנת ד'תתל"ז. לא הרחק ממנו טמונות עצמותיו של האישיות המפורסמת ביותר בבית עלמין זה, הוא ניהו רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג, הידוע כמהר"ם מרוטנבורג, שנפטר ב"ט באייר שנת ה'צ"ג, בעודו כולא במבצר איינוושהיים לאחר שנתפס בידי הקיסר הגרמני בדרכו לארץ ישראל.

"וגם בדורו לא היה כמותו מופלג ובקיא, וידע דעת כל הקדמונים", כך כותב עליו בעל 'הגהות מיימוני' בהל' פסח ומצה. המהרש"ל בחיבורו על הש"ס כמתבאר עליו "איש עניו וטהור אשר אין באחרונים כמוהו". המהרש"ל גם מביא בספרו 'ים של שלמה' עמ"ס גיטין, את עובדת תפיסתו ככלא: "שמעתי על מהר"ם מרוטנבורג ד"ל שהיה תפוס במגדול אייגהם כמה שנים, והשר הבטע מן הקהילות סך גדול והקהילות היו רוצים לפדותו ולא הניח כי אמר אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהם".

המדרגות למקוה של רש"י – העתיקה באירופה

8 דברים ש(אולי) לא ידעתם על השתלות שיניים

ד"ר גדליה מרדכי שטרן
Diplomate, American Board of Oral Implantology

מה משותף לשתלים דנטליים ושיניים? האם באמת ניתן לייצר "לסת חדשה" בתוך שעה אחת? האם טכנולוגיית הלייזר מומלצת? האם צילומי הסי.טי הכרחיים? ד"ר גדליה מרדכי שטרן מסביר, מהם שתלים דנטליים ומהי הדרך הטובה ביותר לביצוע שתלים בצורה אחראית.

1 תפקיד השתלים - כל שן בריאה מורכבת משלושה חלקים - שורש שנמצא בתוך העצם, כותרת שנמצאת מעל העצם וצוואר השן שמחבר ביניהם. השתל הוא בדרך כלל מעין 'בורג' טיטניום, במקום השורש ולא השן. לאחר שהוא נכנס למקומו, מכין הרופא את ה'מבנה' שעליו מניח את הכתר. השתלים הם כמו יסודות בניין, אין קשר בין מספר השתלים וכמות השיניים. מהניסיון שלנו 4 שתלים ללסת שלמה לא מספיק לטווח הארוך - אנו ממליצים להתקין לפחות שישה או שמונה שתלים ללסת שלמה, כאשר המספר הסופי נקבע ע"י רופא מנוסה ובתאם למצב הלסת של כל אדם.

2 מהירות - מתוך ניסיון של יותר משלושים שנה בתחום, הרצון של כל האנשים שמועוניינים בהשתלת שיניים הוא ברור - להרגיש טוב, להיראות טוב ולגמור עם הטיפולים. אנו מציעים טיפול מהיר ואיכותי המתאים בדיוק לצרכיהם של המטופלים. הודות לטכנולוגיה ולאפשרויות שקיימות, ניתן לבצע השתלת שיניים בלסת שלמה תוך שעה בלבד, כאשר לאחר מכן כמעט ואין מגבלות וניתן בדרך כלל לאכול מיד חם וקר, רך וקשה. רצוי לוודא שרופא מומלציים על 10-15 שנות ניסיון בשיטה לפחות.

3 התערבות כירורגית - חיתוך ותפרים? ברוב המקרים, אין צורך לחתוך ולתפור כלל. הודות לכך הטיפול כרוך בפחות כאבים ונפיחויות, גם הריפוי טוב יותר. והמטופל אינו צריך להיות במשך חצי שנה בלי שיניים בפה, ולא עם תותבת נשלפת!

4 חוסר עצם - גם פעולות מסוככות ויקרות כמו השתלת עצם ו'הרמת סינוס' הפכו כמעט ל'היסטוריה'. בדרך כלל אין צורך ולמעשה, מציאו שבקרב למעלה מ-90% מהמקרים ניתן לפתור את בעיית חוסר העצם גם ללא התערבות פולשנית זו ובוודאי לא בשימוש 'עצם' ממקורות זרים.

5 צילומים - סי.טי שגרת. לדעתנו לא מוצדק, במרבית המקרים אין צורך בחשיפה הרנטגנית המיותרת של הסי.טי, וגם לא בעלות ובזמן שכרוכים בכך. ניתן לבצע פנורמי דיגיטלי אשר אחוז החשיפה הרנטגנית שלו שואף לאפס.

6 לייזר - הודות ללייזר, לרוב, אין צורך לחתוך ולתפור וזהו הישג ענק. גם זיהומים כמעט ולא קיימים. לייזר מונע, בהרבה, את הצורך בהשתלת עצם, מאחר שהוא מעודד גידול של העצם הטבעית.

7 גיל - נדיר שגיל או בריאות יהיו סיבה שלא יהיה ניתן לבצע שתלים, שיטה זו לרוב מתאימה גם לאלו שלוקחים תרופות לדילול דם וכן תרופות נוספות. כמובן שבכל מקרה יש להתייעץ עם רופא אם יש שיקולים רפואיים.

8 סיעתא דשמיא - הדבר החשוב ביותר, שלו זקוקים בהשתלות שיניים ושיקום, הוא סיעתא דשמיא, עזרת הבורא עולם, 'הרופא' הגדול מכולם.

ד"ר גדליה מרדכי שטרן, מנהל המרכז בשכונת רחביה בירושלים להשתלות שיניים ושיקום הפה, וכן בברוקלין, ניו יורק, סוסק בתחום יותר מ-30 שנה, בארץ ובח"ל ומוכר כרמה בינלאומית. 'דיפלומט' וחבר בארגוני השתלת השיניים האמריקאיות והבינלאומיות. חבר באקדמיה האמריקנית ללייזרים ברפואת שיניים, חבר ובעל תואר בארגוני שתלים, שיקום, חניכיים - בארץ ובח"ל. אין בארץ 'מומחיות' מוכרת בהשתלות שיניים.

צרו קשר לקבלת תעודת: 20 תשובות לשאלות הכי נפוצות בנושא ביצוע שתלים בצורה אחראית

ישראל: רח' אושישקין 57, ירושלים 02-625-8258
ארה"ב: 315-53 St. Brooklyn, N.Y 11219, 718-305-5480

העיר מיינץ - מגנצה

רק כעבור י"ד שנה מפטירתו הצליח אלכסנדר ז'סקינד ווימפן, תושב פרנקפורט דמיין לפדות את גופו הקדוש ולקבורו בבית החיים של קהילת וורמיאז. כעבור שנתיים נפטרו ווימפן ובתמורה למעשה נטמן בסמוך למהר"ם.

על מצבתו של מהר"ם נחקק לזכרו סיפורו העגום: "ציון הלז לראש מרנא ורבנא מאיר בן הרב ברוך אשר תפשו מלך רומי בארבעה ימים לרי"ח תמוז שנת ארבעים ושש לאלף השישי ונפטר בתפיסה י"ט באייר שנת חמישים ושלוש ולא נתן לקבורה עד ארבעה ימים לירח אדר שנת שישים ושבע לאלף השישי".

על המצבה הסמוכה של הפודה נכתב זאת: "המצבה הזאת הוצבה לראש הנדיב רבי אלכסנדר בצר שלמה, ונפטר ביום צום כפור ונקבר ביום אחד עשר בתשרי שישים ושמונה לאלף השישי, אשר מלאו ירו השם אינה לידו לעשות מצוה רבה ולפדות את מורינו רבינו מאיר בן הרצור ברוך מכלאו אשר היה תפוס אחר מותו כמה שנים..."

בצדו השני של בית החיים ספונים וטמונים גדולי עולם נוספים, בהם המהר"ל - רבי יעקב הלוי מולין הנחשב לאבי מנהגי אשכנז, שנפטר בשנת ה' קפ"ז. מצבתו היא היחידה בבית העלמין הפונה לכיוון אחר - על פי בקשתו שיקברוהו לכיוון ירושלים.

עוד קבור בסמוך רבי אליהו אשכנזי לואגן ז"ע, ה'בעל שם מוורמיאז', שנפטר בשנת שצ"ז. לא הרחק קבור בעל החיות יאיר, רבי יאיר חיים בכרך ז"ע, שנפטר בשנת תס"ב, ועוד רבנים, גאונים וצדיקים שאי אפשר לפרטם כי רבים הם. כמו כן טמונים בבית החיים י"ב פונסים שמסרו נפשם על קדושת השם בגזירות תתנ"ג, ועוד רבים מהרוגי הפרעות בתקופות הנהן.

גם בבית-עלמין זה, הפריעה מאוד התחושה שהשילטונות לא באמת מכירים בערכם ההיסטורי של מקומות קדושים אלו. זמן רב לקח לנו עד שאיתרו את ציוני הקודש, שאין עליהם שום סימן או שילוט מכוון. רק שרידי הנרות וערמות הקורטלעך על גבי המצבות, עשויים לרמוז על האישיות הסופנה תחתיהן, כשלא תמיד קל למצוא אותן. ציונו של המהר"ם מרטנבורג קל אמנם למציאה, שכן הוא נמצא על השביל סמוך לכניסה, אבל כל היתר קשים לאיתור.

קהילות שו"מ

הביקור בקהילות שו"ם אינו מושלם בלי העיירה שפיר, שגם בה מסרו אלפי יהודים את נפשם על קדושת השם, אשר גם היא מזכרת בקינת "מי יתן ראשי מים" הנאמרת בתשעה באב: "ועפעפי יזלו מים דמע להגירה, ואקונן מר עלי הרוגן אשפיריה..."

מה שנותר בשפיר הוא כותל בווד מביית הכנסת העתיק, ומקוה עתיק שנשתמר משנים קדמוניות השוכנים ב'יהוד'גאסה' - רחוב היהודים. בית העלמין היהודי בשפיר נחרש עד הסיוד ולא נותר ממנו כיום זכר. גם הקהילה היהודית שהתקיימה במקום עד השואה נכחדה ואינה עוד.

פסחנו אפוא על עיירה זו, כשיעד פנינו הפעם הוא הרחק הרחק צפונה, אל העיר המבורג המהוללה, מרחק של כשבע שעות נסיעה. על ביקורנו בהמבורג ועל רשמנו שם, במאמר שיבוא א"ה בקרום.

(המשך מעמוד 16)

פוקדים את בית הכנסת מדי שבת בשבת ומצטרפים לתפילות ולסעודות השבת הנערכות לאחריהן לכל המעוניין.

פקדנו גם את מקום בית הכנסת הגדול של באד-הומבורג, בו כיהן בעבר מידוענו הרב קוטניק זצ"ל. בליל הבדולה היה גורלו של ביתנו זה כגורלם של כל בתי הכנסת בגרמניה ובאוסטריה והוא נחרב עד היסוד. כיום משמש המקום כגינת משחקים עירוני-ית, ורק שלט הזכרון הסמוך מצביח את התרפה והקלון של אבות אבותיהם של הילדים הצהולים ומשתעשעים על עיי חורבותיו של בית מקדש מעט זה.

ממש בסמוך, מראה לנו הרב רבינוביץ בית רעפים קטן מידות חבוו בין הבתים. לדבריו, בית זה שימש בעבר כ'שטיבל' קטן, אך כבר בשנים שקדמו למלחמה הוא נמכר והוסב לבית מגורים. כך שאם נרצה, הרי לנו בית-כנסת נוסף ששרד. הוא מספר כי העיירה הציעה לו לקבל את הבעלות על

המקום ולהופכו מחדש לבית כנסת, אולם הוא דחה את ההצעה מאחר וגודלו של המקום אינו מספק את הצורך הקיים כיום. בעייתים הוא ממתין להצעות נוספות האמורות להתקבל על ידי העיירה, המחויבת וקשובה לקהילה היהודית במקום. בשיחתו עמנו מציין הרב רבינוביץ, כי בניגוד לעבר, בו שימשה באד-הומבורג כמוקד התכנסות עבור יהודים, כיום היא ממש אינה כו, ומלבד היהודים המקומיים המשתייכים למעשה לקהילה הגדולה של פרנקפורט, אין כאן נוכחות יהודית נראית לעין.

אנו נפרדים מהרב רבינוביץ לשלום, לא לפני שאנו מודים לו על חלקו הרב בגילוי ההיסטורי המצוץ את באד-הומבורג לכתובות נוספות ולציוני דרך הקשורים באגדת ישראל, כמו מקום הכניסה הגדולה הראשונה והשנייה בווינה, וכן הכתובת במרינבאד הצ'כית, בה התקיימה הכניסה הגדולה השלישית.